

С учетом того, что в Литву вернулись капиталистические порядки, необходимость в сохранении Литовско-Белорусской Республики отпала. 31 июля 1920 г. в Минске на заседании Минского губернского военно-революционного комитета, ЦК Компартии Литвы и Белоруссии, представителей общественных организаций была принята Декларация о провозглашении независимости Социалистической Советской Республики Белоруссии. В декларации указывалось, что впредь до созыва Всебелорусского съезда Советов высшая власть в республике осуществляется Военно-революционным комитетом БССР.

Чрезвычайный орган власти, функции которого зависели от обстановки и были ограничены во времени, Военревком БССР в отличие от обычных правительственных органов был простым по структуре и малочисленным по составу. В него входили шесть человек. Руководители его отраслевых отделов, переименованных в комиссариаты, в состав Военревкома не входили.

13 декабря 1920 г. в Минске открылся II Всебелорусский съезд Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. Военно-революционный комитет БССР сложил свои полномочия. Съезд высоко оценил деятельность ВРК по управлению республикой в сложных политических условиях и принял дополнения к Конституции, которыми предусматривалось образование в системе центральных органов БССР Совета Народных Комиссаров.

Так, в процессе создания и упрочения белорусского социалистического государства Временное рабоче-крестьянское правительство, Большой Президиум ЦИК БССР, Совет Народных Комиссаров Литбел, а затем Военно-революционный комитет БССР последовательно и настойчиво осуществляли правительственные функции молодого государства по социалистическому преобразованию белорусского общества.

УДК 34(476)(09)

А.М. Сувалаў

АРГАНІЗАЦЫЙНА-ПРАВОВЫЯ МЕРАПРЫЕМСТВЫ ПА ЗАБАРОНЕ ПУБЛІКАЦЫІ БЕЛАРУСКІХ ТЭКСТАЎ ЛАЦІНСКІМ ШРЫФТАМ У РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ

Беларусь увайшла ў склад Расійскай імперыі ў канцы XVIII ст. у выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітай паміж Расіяй, Аўстрыяй і Прусіяй, а таксама Тэльзіцкага міру 1807 г. Расійская грамадскасць таго

часу даволі слаба ўяўляла, што такое Беларусь. Хрэстаматычным у гэтым плане можна лічыць прыклад з акадэмікам В. Севяргіным, які бачыў у Беларусі толькі правінцыю Польшчы, а ў беларусах – палякаў. За час сваіх падарожжаў па Беларусі ў 1802 і 1803 гг. ён так і не змог заўважыць блізкасці паміж мовамі велікарусаў і беларусаў, сцвярджаючы, што ва ўсёй Беларусі добра выхаваныя жыхары гавораць чыстай польскай мовай, а просты народ польскай моваю сапсаванай [1, с. 110]. Больш таго, нават беларускіх праваслаўных з Падляшша ён называў на польскі манер «шызматыкамі» (гэта значыць схізматыкамі), не прызнаючы ў іх блізкіх велікарусам па крыві. Тое ж і ў адносінах да ўніятаў, якія, па яго ж уласных словах, самі сябе называлі «расіянамі» [2, с. 93]. В. Севяргін быў далёка не адзіны ў сваіх поглядах. У XVIII – пачатку XIX ст. шмат хто глядзеў на землі Беларусі як на этнічна польскія тэрыторыі. Падобныя погляды прасочваюцца, напрыклад, у «Атласе», апублікаваным у 1745 г. Акадэміяй навук Расіі [3, с. 7], «Опыте исторического словаря о российских писателях» 1772 г. выдання М. Новікава [4, с. 108] або ў «Записках» К. Дашковай [5, с. 136–137]. Нямала гэтаму спрыялі і самі польскія дзеячы. Вядома, што Аляксандар I пад іх уплывам (перш за ўсё бліжэйшага яго сябра князя Адама Чартарыйскага) намерваўся аднавіць старую Польшчу і вярнуць ёй далучаныя да Расіі заходнія губерні. А дэкабрысты абяцалі Польшкаму Патрыятычнаму таварыству ўстанаўленне новых межаў і перадачу Польшчы Гродзенскай і частак Віленскай, Мінскай і Вальнскай губерняў [6, с. 136]. Да гэтага можна дадаць, што згодна «Рускай Праўдзе» П. Пестэля беларусы не валодалі правам асобнай народнасці (гэта значыць не маглі прэтэндаваць на ўтварэнне асобнай дзяржавы). Таму частка тэрыторый Беларусі (Гродзенская і Віленская губерні цалкам і Мінская губерня часткова) павінна была быць згодна «Рускай Праўдзе» перададзена Польшчы як недадаткова абрусёўшая, а астатняя Беларусь пакідалася за Расіяй [7, с. 125]. Праект Канстытуцыі М.М. Мураўёва таксама не ўлічваў нацыянальных асаблівасцей расійскіх ускраін і прадугледжваў утварэнне федэратыўных адзінак – дзяржаў як тэрытарыяльна-гаспадарчых утварэнняў, пазбаўленых нацыянальнага характару. Расія прадстаўлялася выключна рускай дзяржавай, іншыя народнасці гублялі нават права на сваё імя [8, с. 104–131].

Такім чынам, да паўстання 1830–1831 гг. у Беларусі мелася значная свабода для польскай прапаганды і паланізацыі. Цэнтрам паланізацыі быў Віленскі ўніверсітэт, які з’яўляўся галоўнай установай Віленскай вучэбнай акругі. Па сведчанню М.В. Каяловіча, за перыяд з канца XVIII да пачатку XIX ст. Беларусь была паланізавана больш, чым за ўвесь папярэдні час свайго сумеснага жыцця з Польшчаю [9, с. 16]. Разам з тым Віленскі

ўніверсітэт у плане гістарычнага вывучэння Беларусі быў самым значным цэнтрам у першай чвэрці XIX ст. Менавіта тут сярод прафесарскага складу ўзнікла група, якая на аснове вывучэння гістарычнага мінулага сваёй радзімы прыйшла да разумення самастойнасці ВКЛ як дзяржавы ў мінулым. Указаная ідэя аб незалежнасці ВКЛ прасочваецца, па меркаванню М.В. Каяловіча, у працах такіх вучоных, як І. Даніловіч, Т. Нарбут і І. Ярашэвіч [9, с. 16–17].

Пасля падаўлення паўстання 1830–1831 гг. стаўленне да Беларусі кардынальна мяняецца. Пачынаецца барацьба з польскім уплывам у гэтым рэгіёне, якая атрымала афіцыйную назву «русіфікацыя Заходняга краю». Русіфікацыя прадугледжвала перш за ўсё ачышчэнне краю ад польскіх насланняў. Ужо ў канцы 50-х гг. XIX ст. імператар Аляксандр II заяўляў пра Беларусь: край ніколі не быў самастойным і ніколі не лічыўся за ізноў набыты; ён толькі быў адабраны ад Польшчы як спрадвечная ўласнасць Расіі [10, с. 127]. З гэтага часу ўрадавыя структуры не дапускалі нават думкі аб магчымасці перагледзець стаўленне да Беларусі і беларусаў як да выключна рускай тэрыторыі і галіны рускага народа. У афіцыйнай расійскай гістарычнай навуцы падобнае стаўленне захоўвалася да канца існавання Расійскай імперыі [11, с. 20, 42; 12, с. 70; 13, с. 294–296; 14, с. 1].

Падаўленне паўстання 1863–1864 гг. надало новы штуршок палітыцы русіфікацыі. Пасля адмены ваеннага становішча выключных законаў, якія былі ўведзены ў час паўстання, працягвалі сваё існаванне і развіліся ў цэлую сістэму падаўлення нярускага элемента ў краі [15, арк. 132–136]. Асаблівасцю гэтага часу з’яўлялася тое, што меры па барацьбе з польскім уплывам у сваёй большасці ішлі не праз урадавыя распараджэнні, а праз распараджэнні, пастановы і цыркуляры мясцовай адміністрацыі. Гэта добра прасочваецца на прыкладзе цыркуляраў і распараджэнняў, якімі кіраваліся ў паштовых структурах Беларусі. Так, можна ўгадаць забарону на прыём у паштовую службу асоб польскага паходжання рымска-каталіцкага веравызнання, што дзейнічала згодна з архіўнымі матэрыяламі па меншай меры да канца XIX – пачатку XX ст. [15, арк. 131–131 адв.].

Адным з крокаў русіфікацыі стала забарона выкладання на польскай мове і выдання кніг лацініцай. Першапачаткова забарона друкаваць кнігі лацінскім шрыфтам тычылася ўкраінскіх («маларасійскіх»), як яны называліся ў афіцыйных паперах) выданняў [16, арк. 1]. На сярэдзіну XIX ст. абсалютная большасць інтэлектуалаў Беларусі была выхавана ў традыцыях польскай культуры. Пры гэтым нельга забывацца, што ў разглядаемы перыяд захоўваецца полілінгвізм айчынных

аўтараў. На працягу гісторыі літаратурнымі мовамі беларусаў выступалі царкоўнаславянская, старажытнабеларуская, лацінская, польская, руская і беларуская. У XIX ст. літаратурнымі мовамі адукаванай часткі Беларусі выступалі польская, беларуская і руская (велікаруская). Апошняя мела найменшае распаўсюджванне, але праз адміністрацыйныя меры царскага ўрада паступова павялічвала сферу ўжытку. Дамінаванне польскай мовы ў адукацыі да падзей 1863–1864 гг. прадвызначыла тое, што і беларускія тэксты пісаліся, як правіла, лацінскім шрыфтам.

У 1859 г. пастановаю Галоўнага ўпраўлення цэнзуры была ўведзена забарона на друк лацінскім («польскім», як ён называўся ў афіцыйных паперах) шрыфтам украінскіх (маларускіх) тэкстаў. У гэты ж год яна была распаўсюджана і на беларускія выданні. Гэта было выклікана забаронай продажу ўжо надрукаванай «польскім» шрыфтам паэмы А. Міцкевіча *Pan Tadeusz* у перакладзе на беларускую мову В.І. Марцынкевіча [17, арк. 1–3]. Віленскі цэнзурны камітэт, маючы распараджэнне намесніка міністра народнай адукацыі аб забароне выдання і распаўсюджвання друкаваных выданняў з выкарыстаннем польскага алфавіта, што тычылася рускіх выданняў (да якіх залічваліся і выданні на ўкраінскай мове), запрасіў тлумачэнні адносна беларускіх тэкстаў, выкладзеных лацінскім шрыфтам. В.І. Марцынкевіч, маючы жаданне распаўсюдзіць ужо выдадзеныя тыпаграфіяй асобнікі паэмы, у сваім звароце ў Віленскі цэнзурны камітэт указваў на тое, што пастанова тычыцца толькі ўкраінскіх тэкстаў, што мовы ўкраінская і беларуская адрозніваюцца паміж сабою. І калі першая ў большай ступені набліжана да рускай (маецца на ўвазе велікаруская мова), то беларуская мова больш перамешана з польскаю моваю, і некаторыя яе словы складана выкласці «рускімі» літарамі [17, арк. 4].

Паколькі беларусы па ўяўленню ўрадавых чыноўнікаў былі часткаю рускага (або велікарускага) народа, то павінны былі карыстацца велікарускаю моваю і пры друкаванні сваіх кніг. Распаўсюджванне паэмы А. Міцкевіча *Pan Tadeusz* у перакладзе на беларускую мову В.І. Марцынкевіча было забаронена Віленскім цэнзурным камітэтам. Такім чынам, адбылося пашырэнне пастановы Галоўнага ўпраўлення цэнзуры аб забароне друку ўкраінскіх тэкстаў з выкарыстаннем «польскага» (лацінскага) шрыфту і на выданні на беларускай мове.

Для паўнаты разумення сітуацыі неабходна ўзгадаць, што ў далейшым спробы ўвесці беларускую мову ў друкаваныя выданні нават кірылічным шрыфтам таксама блакіраваліся як Галоўным упраўленнем цэнзуры, так і мясцовымі цэнзурымі камітэтамі пад выглядам таго, што беларуская мова ўяўляе сабою «перакаверканую рускую мову»

[18, арк. 1; 19, арк. 38]. Выкарыстанне нацыянальных моў у друку разглядалася як спробы разбіць і паслабіць літаратурнае і нацыянальнае адзінства, а як вынік гэтага і палітычную магутнасць рускага народа [16, арк. 1], што ў далейшым магло паспрыяць станаўленню ідэй палітычнага сепаратызму малых народаў Расійскай імперыі.

Сістэма, створаная М. Мураўёвым (Мураўёвым-вешальнікам, як яго тытулавала расійскай грамадскасць), дзейнічала дастаткова паспяхова. Настолькі паспяхова, што нават на канец 70-х – пачатак 80-х гг. XIX ст. рэальнага сепаратызму ў літаратурнай сферы Беларусі расійскія даследчыкі не бачылі [9, с. 18–19]. Беларускія тэксты маглі друкавацца толькі ў выглядзе прыкладаў мясцовага фальклору. Вядомы выпадкі, калі беларускія кнігі выдаваліся перад цэнзарамі за балгарскія ці іншыя славянскія. Беларускія выданні кштатлу *Dudki Bielaruskaj* забараняліся цэнзураю і ў канцы XIX ст. [20, с. 124]. Свабоднае друкаванне беларускіх кніг стала магчымым толькі на пачатку XX ст.

Арганізацыйна-прававыя мерапрыемствы па забароне публікацыі беларускіх тэкстаў лацінскім шрыфтам у Расійскай імперыі ўключалі ў сябе пастановы, распараджэнні і цыркуляры мясцовых і цэнтральных устаноў і камітэтаў. Пры пэўных нестандартных сітуацыях, не прапісаных прама ў інструкцыях, пастанавах і цыркулярах, мясцовыя чыноўнікі прасілі дадатковыя тлумачэнні ад вышэйшых структур адпаведных ведамстваў і ўстаноў або пашырана трактавалі раней выдадзеныя пастановы.

1. Севергин В. Продолжение записок путешествия по западным провинциям Российского государства, или минералогические, технологические и другие примечания, учиненные во время проезда через оные в 1803 году. СПб. : Тип. императ. Акад. наук, 1804.

2. Севергин В. Записки путешествия по западным провинциям Российского государства, или минералогические, хозяйственные и другие примечания, учиненные во время проезда через оные в 1802 году. СПб. : Тип. императ. Акад. наук, 1803.

3. Атлас Российский, составленный из девятнадцати специальных карт, представляющих Всероссийскую империю, с пограничными землями. СПб., 1745.

4. Новиков Н.И. Опыт исторического словаря о российских писателях. СПб., 1772.

5. Дашкова Е.Р. Записки // Записки и воспоминания русских женщин XVIII – первой половины XIX веков / сост. Г.Н. Моисеева. М. : Современник, 1990. С. 67–280.

6. Договор, заключенный в 1825 г. между Южным обществом декабристов и Польским Патриотическим обществом // Освободительное движение и общественная мысль в России в XIX в. : учеб. пособие / сост.: В.А. Федоров, Н.И. Цимбаев ; под ред. И.А. Федосова. М. : Высш. шк., 1991. С. 136–138.

7. Восстание декабристов : документы / Гл. арх. упр. Центр. гос. ист. арх. СССР в Москве ; под ред. чл.-кор. АН СССР М.В. Нечкиной. М. : Госполитиздат, 1958.

8. Конституция Н.М. Муравьева // Освободительное движение и общественная мысль в России в XIX в. : учеб. пособие / сост.: В.А. Федоров, Н.И. Цимбаев ; под ред. И.А. Федосова. М. : Высш. шк., 1991. С. 104–131.

9. Коялович М.О. Чтения по истории Западной России. 4-е изд. СПб. : Тип. А.С. Суворина, 1884.
10. Библиофил. Русско-польские отношения / Библиофил. Вильна : Тип. Сыркина, 1897.
11. Карамзин Н.М. Записка о древней и новой России в ее политическом и гражданских отношениях. М. : Наука, 1991.
12. Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования. М. : Книга, 1989.
13. Погодин А.Л. Краткий очерк истории славян. М. : Г.А. Леман, 1915.
14. Фудель И. Наше дело в Северо-Западном крае. М. : Унив. тип., 1893.
15. Переписка с начальником почтово-телеграфных контор и отделений об обнаружении в письмах антиправительственных высказываний, использовании шрифта (ключа) для переводных телеграмм, порядке принятия на службу лиц польского происхождения, пресечении польской пропаганды и др. // Нац. ист. арх. Беларуси. Ф. 448. Оп. 1. Д. 5. Л. 1–367.
16. Перапіска пракурора С.-Пецярбургскай судзебнай палаты і Галоўнага ўпраўлення па справах друку аб выданні на беларускай мове «Беларускіх апавяданняў» Мацея Бурачка (Ф. Багушэвіча) і «Дудкі беларускай» // Беларус. дзярж. арх.-музей літ. і мастацтва. Ф. 66. Воп. 1. Спр. 1000. Арк. 1–22. Коп.
17. Справа «Па прадстаўленню Віленскага Цэнзурнага камітэта аб рукапісу „Пана Тадэвуша“ А. Міцкевіча ў перакладзе на беларускую гаворку В. Марцінкевічам і аб распаўсюджанні забароны выкарыстоўваць польскі шрыфт да маларасійскай мовы і на гаворку беларускую» // Беларус. дзярж. арх.-музей літ. і мастацтва. Ф. 66. Воп. 1. Спр. 989. Арк. 1–53. Машынапіс. коп. з праўкамі.
18. Справа аб забароне друкаваць верш на беларускай мове «Праўдзівы расказ аб жыцці і смерці пяніцы» // Беларус. дзярж. арх.-музей літ. і мастацтва. Ф. 66. Воп. 1. Спр. 999. Арк. 1–5. Машынапіс. коп.
19. Собрание слов литовско-русского (белорусского) наречия. Рукопись с пометами И.И. Григоровича // Беларус. гос. арх.-музей лит. и искусства. Ф. 6. Оп. 1. Д. 16. Л. 1–52.
20. Хмельницкая Л.В. Эволюция взглядов А.П. Сапунова на проблему самоопределения белорусов // Русь – Литва – Беларусь: проблемы национального самосознания в историографии и культурологии. М. : Наследие, 1997. С. 120–131.

УДК 34(470)(09)

А.В. Вениосов

РОЛЬ ОБЯЗАТЕЛЬНЫХ ПОСТАНОВЛЕНИЙ МЕСТНЫХ СОВЕТОВ В ОРГАНИЗАЦИИ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА В СССР В 20-х гг. XX в.

Нормативный правовой акт (в различных видах) с первых дней установления советской власти являлся важным источником права. Нельзя сказать, что он был единственным. В период установления и упрочения советской власти вопросы законности хотя и вставали на повестку дня, но решались весьма медленно. В статье мы рассмотрим значение одного